

Neo-sphere education is characterized as a pedagogic paradigm, tasks of which is forming in schoolchildren the system of knowledge about the world as a integral system and understand his own place in it, creative, humanistic character of activity. The main attention is paid on the priority of moral sphere in neo-sphere education, its orientation on forming ability of self-dependent choice of his place in the system системи Nature-Society, ability to define aims, moral permissible means of their achievements and to see consequences of his activity.

Points of view of Ukrainian and foreign sciences on the problem of formation noosphere education and their role in forming moral culture of a person are analyzed.

Attention is accented on the criteria of moral culture of a person, its indices are characterized (intellectual, affective and regulative components).

Ключові слова: moral culture of a person, noosphere conception, pedagogic paradigm, noosphere education.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2015

Н. В. Сергєєва

ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ІАГНОСТИКИ ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Анотація. Розкрито поняття «активність», «ціннісні орієнтації», основні характеристики та методи діагностики молодшого підліткового віку, ціннісно-орієнтованої активності.

Ключові слова: молодші підлітки, активність, ціннісні орієнтації.

Постановка проблеми. Соціальне середовище учнів постійно розширюється та змінюється. Особливо суттєво змінюється соціальна позиція в підлітковому віці. Підлітки, не задоволені відносинами у сім'ї, схильні до групоутворення, де задовольняється більша частина їх інтересів. У таких умовах для кожного підлітка виникає неповторна ситуація спілкування та міжособистісних відносин, кожний займає певну соціальну позицію. Соціальна позиція формує те, про що підлітки думають, що відчувають, роблять, на що сподіваються і чого уникають. Сім'я, шкільні товариші, товариші по команді мають велике значення – як пізнавальні, емоційні та поведінкові регулятори.

Підлітки приймають рішення про вступ до групи на основі своєї оцінки міжособистісної вартості такої участі. Вартість визначається з погляду оцінювання винагород і потенційних витрат. Винагороди можуть включати соціальну підтримку активності групи. Витрати – це втрата свободи, самостійності, права вибору та ін. Підлітки по-різному переживають відносини з однолітками: одні не усвідомлюють свого реального положення та ідеалізують свої відносини з оточуючими, інші, навпаки, перебільшують ситуацію і часто переносять невдачі з однієї сфери відносин у іншу. Процеси,

що відбуваються у школі, є важливою формою впливу на життєдіяльність та активність підлітків. Задача вчителя на сучасному етапі розвитку школи полягає у підтримці та створенні умов для реалізації творчого потенціалу, накопичення досвіду міжособистісного спілкування, реалізації своїх можливостей в різних сферах суспільної діяльності.

Виховання підростаючого покоління наразі має бути орієнтоване на розвиток соціальності особистості, складовими якої є активність, мобільність, зрілість, оскільки в сучасних умовах вже не можна обмежитися лише засвоєнням людиною суспільно визнаних норм і правил та досвіду. Зауважимо на те, що у підлітковому віці розширюється сфера соціальних стосунків, які дають підлітку новий соціальний досвід, хоча й не завжди позитивний. Підлітки одночасно належать до багатьох соціальних груп. У них вони формуються, розвиваються, спілкуються і взаємодіють з іншими. У груповій взаємодії відбуваються становлення та самореалізація особистості підлітка, можливість проявити активну позицію.

Поняття «активності особистості» в психологічному плані такими психологами, як Л. Божович, А. Леонт'єв, В. Мерлін, Л. Славіна розкривається з точки зору уявлень про природу якості особистості як системи дій, потреб і мотивів поведінки. Активність як якість особистості, з одного боку, характеризують суспільно цінні мотиви, з іншого – активна поведінка, уміння не тільки пристосовуватися до обставин, а й враховувати і змінювати їх, відповідно до засвоєних моральних вимог. Як зазначає С. Рубінштейн, розвиток активності особистості відбувається в результаті засвоєння суспільних цінностей у процесі спілкування зі значимими іншими людьми [1, с. 314].

У будь-якому суспільстві активність постає наслідком реалізації індивідуальних і суспільних потреб та інтересів. У контексті цього важливу роль відіграє проблема з'ясування джерел та рушійних сил активності. Джерела та рушійні сили активності можна умовно поділити на дві групи – внутрішні і зовнішні. До внутрішніх джерел належать матеріальні й духовні потреби, інтереси, свідомість, рівень культури. Слід враховувати й біологічні причини активності. Усі ці фактори перебувають у тісній взаємодії. Подібну складну систему складають і зовнішні джерела активності: ті умови, в яких живуть і діють люди. Вони стимулюють активність комплексно або частково, діючи в одному або в декількох напрямках.

Серед сучасних досліджень заслуговує на увагу класифікація активності, запропонована А. Купрейченко. Вона аналізує загалом дев'ять основних підстав для класифікації активності. Дві з них дослідниця присвячує соціальним формам активності. До першої групи – форми активності за сферою реалізації: культурно-дозвільної, освітньої, професійної, сімейної, оздоровчої, художньо-естетичної, спортивної, політичної, громадянсько-правової, економічної. До другої групи форм активності належать її типи за суб'єктом активності. Дослідниця на цій підставі виділяє індивідуальну активність та активність у малій або великій соціальній групі [4].

Загалом, настільки широкий спектр форм активності виходить із розуміння активності як інтегральної якості, яка вказує націленість

людини на перетворення соціальної дійсності і взаємодію з іншими її суб'єктами. На нашу думку, доречно виділити форми активності на основі її виявлення у різних сферах соціального буття: економічна активність, політична активність, правова активність, релігійна активність, моральна активність, творча активність та ін. На підставі існування різних суб'єктів активності можна також розмежовувати активність на активність індивіда, активність особи, активність особистості, активність малої соціальної групи та активність великої соціальної групи. Критеріями сформованості активності особистості більшість науковців визнають:

- зміст і норми діяльності;
- спрямованість соціальної орієнтації;
- мотиви, кількісні та якісні показники суспільно-громадської діяльності;
- міру її інтенсивності;
- почуття відповідальності.

У процесі розвитку особистості виділяють три основні рівні активності мікро-, мезо-, макрорівні. На мікрорівні суб'єктами активності постають індивіди, особи та особистості. Саме на основі їх діяльності відбувається ретрансляція індивідуальних інтересів і потреб на суспільний рівень. Її інтенсивність залежить від рівня прав і свобод індивіда в певному соціокультурному середовищі. На мезорівні активність виявляється у діяльності малих та середніх соціальних груп (сім'я, студентська група, трудовий колектив та ін.). На цьому рівні відбувається селекція і закріплення суспільних інтересів і потреб у напрямку їх втілення на макрорівні. У свою чергу, на макрорівні відбувається остаточна консолідація суспільних інтересів і потреб та їх втілення на практиці. Основою для прояву активності є загальні цінності, інтереси та потреби окремої особистості. Активність формується і залежить від мотивів поведінки, світогляду, характеру, темпераменту, потреби самореалізації і самовизначення, ціннісних орієнтацій. Суб'єктами активності на макрорівні є великі соціальні групи та історичні спільноти [1].

Основою для прояву активності є загальні цінності, інтереси та потреби окремої особистості. Активність формується і залежить від мотивів поведінки, світогляду, характеру, темпераменту, потреби самореалізації і самовизначення, ціннісних орієнтацій.

У свою чергу, ціннісні орієнтації – складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особи, визначає загальний підхід людини до світу, до себе, що додає сенс і напрям особовим позиціям, поведінці, вчинкам. Це відносно стійке, соціально обумовлене відношення людини до сукупності матеріальних і духовних благ і ідеалів, які розглядаються як предмети, цілі і засоби для задоволення потреб життєдіяльності особи [2, с. 991].

Наступного розуміння ціннісних орієнтацій дотримується І. Суріна: «Ціннісні орієнтації – це оцінне відношення особи або групи до сукупності матеріальних і духовних благ, які розуміються як предмет (або його властивості), цілі і засоби для задоволення потреб особи (групи); виражаються ціннісні орієнтації в ідеалах, особовому сенсі життя і

виявляються в соціальній поведінці особи (групи)». Іншими словами, ціннісні орієнтації – це орієнтації на систему цінностей [6, с. 96].

Наведені дослідження соціологів, психологів, педагогів дозволяють нам визначити ціннісно-орієнтовану активність як діяльність, що спрямована на духовний розвиток, поліпшення соціального середовища і соціальної ситуації розвитку. Разом із тим, ціннісно-орієнтована активність визначається мотивацією вибору власних інтересів та потреб. Орієнтири передбачають залучення підлітків до різних форм творчої та суспільно корисної діяльності, зокрема: пізнавальної, оздоровчої, трудової, художньо-естетичної, спортивної, краєзнавчої, ігрової, культурної, рекреаційної, екологічної тощо.

На сьогодні можемо констатувати вагомий внесок науковців у розробку загальних основ соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю. Зокрема особливості психолого-педагогічної діагностики активності у підлітковому віці обґрунтовано в працях Ю. Гільбуха, О. Киричука, О. Коберника, М. Шиловой та ін.

У своїх працях О. Коберник пропонує наступні вимоги до психолого-педагогічної діагностики:

1. Цілеспрямованість діагностики, тобто чітке визначення основних об'єктів духовного світу дітей, які необхідно вивчити.
2. Єдність вивчення і виховання учнів, яке передбачає всебічне врахування результатів вивчення у плануванні, організації і методиці виховної діяльності, а сам процес виховання одночасно організовується і як вивчення вихованців.
3. Вивчення колективу та особистості в їх єдності.
4. Неперервність діагностики – вивчення колективу і особистості є процесом постійним, оскільки сам процес виховання та розвитку є неперервним.
5. Комплексний характер діагностики – використання системи сучасних методів вивчення учнів, особистості та колективу, які взаємодоповнюють уявлення про кожну особу та колектив в цілому [3, с.104].

Для вдалої соціально-педагогічної підтримки ціннісно-орієнтованої активності молодших підлітків необхідно мати діагностичні дані особистісних якостей кожного учня. Із урахуванням таких даних соціальний педагог аналізує оптимальні шляхи проектування соціально-педагогічної підтримки. Важливо вивчити індивідуальні особливості та втілити особистісно-орієнтований підхід у роботі з підлітками.

Педагогічна діагностика має вирішувати такі завдання:

- з'ясувати об'єкти виховного впливу;
- вивчати особистісні якості вихованців та рівень їх активності;
- виявляти особистісні стосунки в межах учнівського колективу;
- визначити умови для успішного забезпечення самовиявлення та самоствердження особистості [5, с.87].

Оскільки об'єктом діагностики є особистісна активність підлітка, то є необхідність коротко розкрити особливості зазначеного віку.

Підлітковий (середній шкільний) вік – період активного формування фізичної, інтелектуальної, соціальної та духовної сфери. У

підлітків помітні новоутворення, а саме: підвищується розумова активність, змінюються погляди на особистісні цінності, починається новий та складніший етап стосунків із дорослими, однолітками. Тим часом підліток уже по-іншому оцінює себе в колективі, свої успіхи в навчанні, праці. Одні підлітки свідомо регулюють свою поведінку, виявляють ініціативу та наполегливість у діях та вчинках, інші ж навпаки прагнуть довести свою дорослість, але в результаті наслідують гірше у поведінці.

Психологічними детермінантами формування активності саме підлітка є специфічні новоутворення цього віку. Підлітковий період – час активної соціалізації особистості та становлення характеру. Саме цей період є сензитивним для розвитку певних соціальних властивостей. Життєдіяльність підлітка у сучасних умовах пов'язана з впливом на нього чинників різного походження. Серед основних важливих для підлітків чинників впливу важливе місце займають групи ровесників. Підлітковий вік – це складний та активний період становлення особистості, коли визначаються її основні соціальні установки, певні ставлення до себе, до людей, до суспільства, набувають більшої чіткості риси характеру і основні форми міжособистісної поведінки. По мірі дорослішання дитини розширюється коло її соціальних зв'язків, розвиваються комунікативні навички і особистісні якості, загострюється потреба у самостійності, незалежності від дорослих, необхідність здійснювати власний життєвий вибір в тих чи інших життєвих ситуаціях. Таке прагнення до незалежності і недостатня готовність до вміння її використання досить часто спричинює у підлітків внутрішній і зовнішній конфлікти: для внутрішнього характерне нерозуміння дитиною самої себе, своїх бажань і потягів, що стимулює її до такого пошуку шляхом перевірки власних можливостей і здібностей у різних, у тому числі екстремальних ситуаціях, супроводжується частою зміною настрою і бажань; для зовнішнього – непорозуміння з найближчим оточенням (батьками, ровесниками, педагогами), демонстративна поведінка, дії і вчинки, всупереч очікуванім іншими. У такий спосіб перевіряються не тільки власні можливості, а й межі дозволеного.

Саме в цьому віці складаються норми соціальної поведінки, норми моралі. Якщо підліток у школі, в сім'ї не може знайти задовільного типу спілкування, то саме в цей момент він може підпадати під негативний вплив оточення. У підлітковому віці важливого значення набуває прагнення дітей знайти своє місце в суспільстві. Вони прагнуть визначити своє місце в житті, активно шукають ідеал. У зв'язку з цим дуже важливо, які зразки поведінки має підліток.

Важливим є процес входження дитини в соціальне середовище в умовах загальноосвітнього закладу, формування норм поведінки, прояву активності, що відповідають вимогам суспільства у певній ситуації. Якщо дитина не засвоює позитивний соціальний досвід, не може адаптуватися до взірців поведінки та вимог суспільства, то процес соціалізації порушується, а поведінка дитини стає соціально дезадаптованою. Така проблема набуває особливої актуальності в підлітковому віці. Це обумовлюється морфологічними та фізіологічними змінами, які відбуваються в пубертатному періоді, і роблять організм підлітка вразливим. Саме в підлітковому віці розширюється сфера соціальних

стосунків, які дають підлітку новий соціальний досвід. Засвоєння цього досвіду викликає у підлітків певні проблеми. Від того, в якій мірі своєчасною і цілевідповідною буде допомога та підтримка, яка пропонується підлітку, залежить ймовірність успішного прояву ціннісно-орієнтованої активності.

Ми визначили основні соціально-психологічні характеристики та особливості молодших підлітків. На їх розвиток впливають різні чинники: сім'я, навколишнє середовище тощо. Система ціннісних орієнтацій визначає смисловий бік спрямованості або активності підлітка і складає основу його відношення до навколишнього світу, самого себе, світогляду і ядро мотивації життєвої активності.

Таким чином, важливим завданням діагностики є глибоке вивчення особливостей прояву такої активності. До комплексу методів входять: теоретичні – аналіз і синтез результатів дослідження, узагальнення, порівняння; емпіричні – педагогічне спостереження, опитування (анкетування, інтерв'ю, бесіда), психодіагностичні тести та методики, математична обробка матеріалів дослідження.

Педагогічна діагностика може здійснюватися за наступними напрямками: діагностика підлітків; анкетування класного керівника; анкетування батьків. Головними завданнями діагностики можуть бути: виявлення знань молодших підлітків щодо базових понять; аналіз суттєвих властивостей та основних характеристик ціннісно-орієнтованої активності підлітків (мотиваційна сфера, їх ціннісні орієнтації).

Ми пропонуємо для соціального педагога наступний план діагностики ціннісно-орієнтованої активності підлітків:

1. Опитувальники визначення рівня активності, прагнення досягти визначеної мети.

2. Анкети. Метод анкетування дозволяє охопити значну кількість респондентів, анонімність припускає відвертість міркувань. Доцільність анкетування зумовлена залежністю між обсягом витраченого часу і кількістю опитаних (анкета для класного керівника, з метою визначення соціально-педагогічної ситуації в класі, ціннісної спрямованості активності учнів; анкета для підлітків; анкета для батьків).

3. Методика «Спрямованість особистості» (Б. Басса). В основу методики закладені реакції учня на запропоновану ситуацію, що пов'язана з діяльністю або іншими учнями та дозволяє визначити основну життєву позицію, спрямованість учня: на себе, на завдання або на спілкування. Ця спрямованість не може бути єдиною. В результаті діагностики доцільно говорити про домінування тієї чи іншої спрямованості.

4. Методика «Незакінчених речень». Мета – визначити рівень знань та розуміння учнями певних понять, діагностика переважних мотивів поведінки.

5. Соціально-педагогічне спостереження. Метою спостереження за підлітками та їх діяльністю є визначення характеру спілкування, діяльності підлітків та їх прояву у реальній активності.

Вивчення стану ціннісно-орієнтованої активності молодших підлітків здійснюється шляхом аналізу і синтезу результатів експериментальних даних.

Таким чином, знання про вікові особливості, характер спілкування у групі однолітків, неформальні об'єднання, навколишнє середовище та застосування зазначених діагностичних методик допоможе соціальному педагогу скласти повне уявлення про особливості ціннісно-орієнтованої активності молодших підлітків.

За допомогою отриманих результатів діагностики можна виявити основні суб'єкти виховного впливу; визначити та підібрати оптимальні форми соціально-педагогічної підтримки; спланувати програму дій за безпосередньою участю учнів на основі структурування, персоналізації, нормування і моделювання основних видів діяльності, відбору форм особистісно-розвиваючої взаємодії; підготувати методи і процедури; підібрати тих учнів, котрі потребують корекції у розвитку й поведінці.

Список використаних джерел:

1. Воробьев Ю. Л., Королев Б. Н. В поисках смысла и правды. Активность и развитие личности / Ю. Л. Воробьев, Б. Н. Королев. – М.: Изд-во МГСУ «Союз». Т. 1, 2003. – 500 с.
2. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К.: Хрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Коберник О. М. Психолого-педагогічне проектування виховного процесу в сільській школі: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 : / Олександр Миколайович Коберник. – К., 2000. – 466 с.
4. Купрейченко А. Б. Проблема определения и оценки социальной активности // Психология индивидуальности: материалы IV Всероссийской науч. конференции, 22-24 ноября 2012 г. – М.: Логос. – 412 с.
5. Психолого-педагогічна діагностика розвитку учнів та колективу учнів: навч.-метод. посібн. для вчителів, студентів / [О. Киричук, О. Коберник]. – К., 1998. – 106 с.
6. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / [За заг. ред. проф. І. Д. Зверева]. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Vorob'ev Ju. L., Korolev B. N. V poiskah smysla i pravdy. Aktivnost' i razvitie lichnosti [In search of essence and truth. Activity and development of a personality] / Ju. L. Vorob'ev, B. N. Korolev. – М.: Izd-vo MGSU «Sojuz». Т. 1, 2003. – 500 s. (in Russian)
2. Enciklopedija osviti [Encyclopedia of education] / [gol. red. V. G. Kremen] – К.: Hrinkom INTER, 2008. – 1040 p. (in Ukrainian)
3. Kobernik O. M. Psihologo-pedagogichne proektuvannja vihovnogo procesu v silskij shkoli: [Psychological and pedagogical project of the educational process in a village school] dis. ... d-ra ped. nauk : 13.00.07 : / Oleksandr Mikolajovich Kobernik. – К., 2000. – 466 p. (in Ukrainian)
4. Kuprejchenko A. B. Problema opredelenija i ocenki socialnoj aktivnosti [The problems of determination and estimation of social activity] // Psihologija individualnosti: materialy IV Vserossijskoj nauch. konferencii, 22-24 nojabrja 2012 g. – М.: Logos. – 412 p. (in Russian)
5. Psihologo-pedagogichna diagnostika rozvitku uchniv ta kolektivu uchniv : [Psychologo-pedagogic diagnostics of the development of pupils and a

- collective of pupils] navch.-metod. posibn. dlja vchiteliv, studentiv / [O. Kirichuk, O. Kobernik]. – К., 1998. – 106 p. (in Ukrainian)
6. Socialna pedagogika: [Social pedagogic: small encyclopedia] mala enciklopedija / [Za zag. red. prof. I. D. Zvereva]. – К.: Centr uchbovo literaturi, 2008. – 336 p. (in Ukrainian)

Аннотация. Раскрыто понятие «активность», «ценностные ориентации», основные характеристики и методы диагностики младшего подросткового возраста, ценностно-ориентированной активности.

Ключевые слова: младший подростковый возраст, активность, ценностные ориентации.

Summary. The article devoted to the problem of training of social pedagogues to diagnosis of value-oriented activity of younger teenagers. The basic theoretical concepts of the problems are revealed. The essence and content of conceptual apparatus are given. The characteristic of the definitions "activity", "value orientation", the main characteristics and methods of diagnostics of teenager, value-oriented activity are presented.

The basic characteristics and socio-psychological peculiarities crisis of teenagers are analyzed. Positive and negative phases of adolescence are given.

Keywords: junior teenagers, activity, value orientations.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2015

Р. Л. Сойчук

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті здійснено аналіз досвіду виховання національного самоствердження в учнівській молоді у провідних країнах світу. Акцентовано увагу на необхідність вивчення і впровадження у вітчизняну виховну практику позитивного зарубіжного досвіду формування громадянина-патріота національної держави, що гармонійно поєднує громадянське та військово-політичне виховання учнівської молоді.

Ключові слова: національне самоствердження, учнівська молодь, громадянин-патріот, національні цінності, демократичні цінності, громадянське виховання, військово-політичне виховання.

Постановка проблеми. Нині Українство проходить свій історичний доленосний шлях – ствердження Української держави та становлення української політичної нації. Ці процеси проходять у надзвичайно складних суспільно-політичних, соціально-економічних умовах із одночасними військовими діями на території України, що поглиблюють кризу в різних сферах життя суспільства та посилюють прояви зневіри до представників влади. Проте, незважаючи на зазначені суспільні тенденції,